

HET VOGELLEVEN DAT WIJ DAGELIJKS ONTMOETEN HEEFT DUIDELIJK
AAN VERSCHIEDENHEID VAN SOORTEN INGEBOET

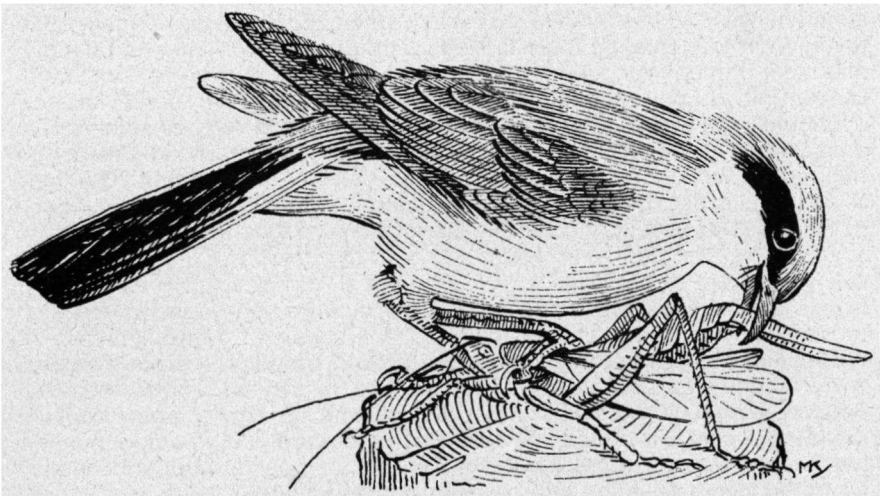
'Gevoelige' vogelsoorten, of: over het
behoud van gewone vogels in ons land

Door K H. Voous

'Moge het schrikbeeld, dat ons voor ogen staat: een Noordwijk waar het vogelbestand alleen nog uit Meeuwen en Spreeuwen bestaat, geen werkelijkheid worden'.

Uit: 'De vogels van Noordwijk', 1973, biz. 91.

Het zou wel eens waar kunnen zijn, dat er op het ogenblik niet minder vogels in Nederland voorkomen en er broeden, dan dit driekwart eeuw geleden bij de oprichting van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels het geval was. Daarentegen heeft het vogelleven dat wij dagelijks ontmoeten duidelijk aan verscheidenheid van soorten ingeboet. Het wordt overigens ook door vakbiologen wel eens over het hoofd gezien hoe zelfs een toename van de totale 'biomassa' van een gebied in wezen een aanzienlijke verarming van de natuur kan betekenen. In ons geval betekent het, dat de opmerkelijk grote aantallen Huismussen, Spreeuwen, Merels, Kauwen, Turkse Tortels, Kokmeeuwen en Zilvermeeuwen in ons land bijdragen tot een grote 'ornithomassa', die even eenzijdig en daardoor even alarmerend is als de toename van de schol (commerciële vis!) in de Waddenzee. Mij baserend op getallen die overvloedig door anderen zijn verzameld en elders gepubliceerd, wil ik in het hierna volgende trachten enkele gedachten te wijden aan de tegenovergestelde zijde van de balans: de zogenaamde 'gevoelige' maar toch niet altijd zeldzame vogelsoorten.

Waar zijn in het Nederlandse cultuurlandschap nog plaatsen overgebleven waar de
Gauwe Klauwier het dagelijkse voedsel van grote insecten en hagedissen kan vinden?
Tekening: M. J. C. Kolvoort

'Gevoelige' vogelsoorten

Met de term 'gevoelige' vogelsoorten zitten wij in dit verband al direct midden in een cirkel-redenering. Want onder 'gevoelige' soorten worden die soorten verstaan waarvan vastgesteld wordt dat zij in het Nederlandse (en Westeuropese) cultuurland in aantal afnemen. En wij zeggen dan, dat het de 'gevoelige' soorten zijn, die voor de cultuur wijken, in tegenstelling tot de 'cultuurvolgers' zoals Huismussen, Spreeuwen en Turkse Tortels. Maar wat nu eigenlijk 'gevoelig' betekent en welke onderdelen van de levenscyclus van een 'gevoelige' soort in een cultuurgebied niet vervuld kunnen worden, zijn meestal onbekende zaken. Soms bestaan daar wel indrukken over en die indrukken worden gebruikt bij beleidsbepalingen inzake vogelbescherming en natuurbehoud. Maar dit is een onbevredigende zaak en men zou bijvoorbeeld graag precies willen weten welke factor (of factoren) in de jaarlijkse populatie-dynamiek van de Nachtegaal beneden het minimum van het toelaatbare is (of zijn) gelegen waardoor de populatie-grootte van de Nachtegaal bij ons in een nu al jaren lang voortgezette dalende lijn is. Men heeft wel verondersteld dat door het schaars worden van ondergroei-ruigtes met brandnetels en bramen er voor de Nachtegaal minder broedgelegenheid bestaat, maar meer dan een, overigens niet geheel onlogische, veronderstelling is dit niet.

Populatie-tellingen

De recente, soms zeer snel verlopende aantalsveranderingen van de vogels van West-Europa zijn onder meer beschreven door L. J. Yeatman in 'Histoire des oiseaux d'Europe' (1971) en door John Parslow in 'Breeding birds of Britain and Ireland' (1973). Verder dan het signaleren en het beschrijven van de achteruitgang van de meeste vogelsoorten komen deze auteurs zelden en dat is begrijpelijk. Zelfs het vaststellen van de schommelingen en de dalingen van de aantallen is allerm minst een eenvoudige zaak en vaak kan men daarbij niet anders dan zich beroepen op algemene indrukken. Hier zou dus al direct een warm pleidooi kunnen worden gehouden voor het uitvoeren van goede en onderling vergelijkbare jaarlijkse tellingen die als bouwstenen van niet hoog genoeg te schatten waarde beschouwd moeten worden. En gelukkig vinden zulke tellingen in toenemende mate in Nederland plaats. Toch kunnen tellingen niet meer dan de grondslagen leveren waarop de studie van het populatieverloop wordt opgebouwd. Wat betreft de Nachtegaal merkt Parslow overigens ook op dat de drastische achteruitgang van deze soort in Zuid-Engeland toegeschreven wordt aan het opruimen van de weelderige heggen in het landschap en het kappen van het kreupelhout. Daarmee is aangeduid dat 'gevoelige' soorten kunnen verdwijnen door overigens goed bedoelde nivellering van het landschap zonder dat daarbij sprake is van de vernietiging van uitgestrekte natuurgebieden.

Een bulging voor de Koekoek

In een aantal gevallen is het bijna onbegrijpelijk hoe vogelsoorten zich in Nederland in leven kunnen houden. Denk eens aan de Koekoek en de Wielewaal: zij eten voornamelijk grote rupsen en andere grote insecten. Waar vinden deze vogels zulk voedsel, dag in dag uit, zonder één dag onderbreking? De Wielewaal heeft nog uitzicht op allerlei boomvruchten van de vroege zomer. Maar de Koekoek en ook de Nachtzwaluw moeten het hebben van de grote insecten. Zijn die er nog in voldoende mate? Of beter: heeft de mens hun bestaan nog toegelaten? De tijd is voorbij dat de Nachtzwaluwen in Nederland hun maag dagelijks ('nachtelijk') met meikevers en junikevers kunnen vullen. En hoe staat het met de Koekoek? Elke keer dat ik een Koekoek in Nederland zie of hoor neem

Ik in gedachten mijn hoed voor hem af: het is een geweldige prestatie dat hij in leven is gebleven. De Koekoek, de Wielewaal en de Nachtzwaluw zijn in dit verband 'gevoelige' soorten.

Bijna in het zelfde rijtje past de Grauwe Klauwier en stellig ook de Roodkopklauwier, want waar zijn in het Nederlandse cultuurlandschap nog plaatsen overgebleven waar deze vogels hun dagelijkse voedsel van grote insecten en kleine hagedissen kunnen vinden? Zij zijn vanwege hun voedsel en wellicht ook vanwege hun broedplaatsen (meidoorns en andere dichte doornstruiken) 'gevoelige' soorten.

'Gevoelig' zijn ook die soorten waarvan het voedsel alleen op heel bijzondere plaatsen ruimschoots te vinden is. De Lepelaar, maar ook de Aalscholver en de Kluut zijn hiervan geschikte voorbeelden. Doch dat wil niet zeggen, dat voor al deze soorten de minimum-factor alleen op het gebied van het voedsel of op dat van de foerageerplaatsen gezocht moet worden. Het ontbreken van rustige broedplaatsen binnen vliegbereik van de voedselgebieden, het afschot en de verontrusting in de wintergebieden en de besmetting van hun voedsel en van hun leefmilieu met anorganische en organische gifstoffen kunnen de jaarlijkse populatiecyclus op zodanige wijze verbreken, dat een achteruitgang van de populaties het gevolg is.

Het aantal 'gevoelige' vogelsoorten is groot: bekende soorten uit deze categorie die nog niet eerder werden genoemd zijn voorts: Dodaars, Bergeend, Zomertaling, Havik, Bruine Kiekendief, Grauwe Kiekendief, Korhoen, Watersnip, Tureluur, Kempiaan, Kluut, Visdief, Zwarte Stern (waarom geen drijfmatjes of vlonders als nestplaatsen proberen?), Steenuil (waarom geen geschikte nestkasten op grote schaal proberen?), IJsvogel, Draaihals, Boomleeuwerik, Waterspreeuw, Paapje, Grauwe Gors, Ortolaan.

De Lepelaar, een 'gevoelige soort', die voedsel alleen op heel bijzondere plaatsen ruimschoots kan vinden. Zuidelijk Flevoland, augustus 1971

Foto: J. van der Geld

'Natuurlijke' schommelingen

Niet alle populatie-veranderingen (ten goede of ten kwade) moeten kritiekloos aan menselijk ingrijpen worden toegeschreven. Sommige schommelingen zijn periodiek met lange fasen. Eigenlijk zijn verspreidingsgrenzen en populatie-sterktes van nature aan allerlei schommelingen en veranderingen onderhevig: deze schommelingen en verschuivingen zijn in feite het mechanisme waardoor de verscheidenheid van de natuur tot stand kwam en waarmede ook de verdere ontwikkeling plaats vindt. Misschien dat de achteruitgang van de Roodkopkluwier, de Grlgors, de Orpheusgrasmus, de Dwergooruil en de Scharrelaar in geheel West-Europa in de eerste plaats aan een klimatologische invloed toegeschreven moet worden, namelijk de 'atlantisering' van het algemene klimaat (minder warme en droge zomers!). En dat zou zelfs ook voor de Ooievaar kunnen gelden, die klaarblijkelijk daar het best gedijt waar de warme zomers een grote hoeveelheid grote bodeminsekten en ook grondknaagdieren toelaten. Ook in de winter in Afrika eet de Ooievaar voornamelijk grote insecten (sprinkhanen!) en in het open veld levende muizen en ratten.

Bescherming van 'gevoelige' vogelsoorten

Wat moet voor het behoud van 'gevoelige' vogelsoorten worden ondernomen? Voor sommige soorten is het instellen en deskundig beheren (!) van natuurreservaten niet voldoende: zij moeten grotendeels ver buiten deze gebieden hun voedsel zoeken (Lepelaar, Purperreiger, Aalscholver) of hun biotoop is bij ons een landschap of vegetatietype dat alleen van tijdelijke aard is en geen eind- of climax-vegetatie vertegenwoordigt (Blauwborst, Bosrietzanger, Braamsluiper).

Wat in feite moet gebeuren is de aanpak van een reeks grondige studies om de minimum-factoren te ontdekken in de levenscyclus van wat wij thans als 'gevoelige' vogelsoorten hebben kunnen registreren. Het zouden speciaal op dit punt afgestemde zuiver oecologische onderzoeken kunnen zijn. Sommige van de vroegere onderzoeken leveren wat dit betreft al belangrijke gegevens op (Aalscholver!), of zijn al verder gevorderd (Lepelaar!), maar het zou belangrijk zijn om te weten waar nu precies het breekpunt zit in de klaarblijkelijk op populatieniveau in ernstige mate ontregelde jaarcyclus van zulke soorten als Geelgors, Grauwe Gors, Paapje, Roodborsttapuit, Grasmus, Gekraagde Roodstaart, om maar enkele te noemen. Het zijn in dit geval allemaal vogelsoorten waarvoor men geen reservaten zal kunnen of willen instellen, maar die ergens thuis behoren in, biologisch gesproken, speciale hoekjes van ons cultuurlandschap. Vastgesteld zou moeten worden waarin hun speciale 'gevoeligheid' is gelegen, zodat, waarschijnlijk eenvoudige, maatregelen genomen kunnen worden om aan deze soorten hun plaatsje in het Nederlandse (en Westeuropese) cultuurland terug te geven. Voor andere moeten wij erkennen en ons er bij neerleggen, dat daarvoor in ons dicht bevolkte en hygiënische land op den duur geen plaats meer is, zoals voor de Raaf (of begint deze soort zich toch anders te gedragen?).

Is de Ooievaar nog te redden?

Als men de klimatologische omstandigheden laat meespreken, zou men ook voor het behoud van de Ooievaar in Nederland nauwelijks meer iets kunnen ondernemen. Biologisch gezien is de Ooievaar in Nederland al verdwenen: in geen enkel biotoop speelt hij meer een rol. Zouden de Nederlandse vogelbeschermers het een te zakelijk standpunt vinden om er thans maar van uit te gaan dat de Ooievaar als wilde vogel in Nederland toch niet meer te redden is?

Elke keer dat ik een Koekoek in Nederland zie of hoor neem ik in gedachten mijn hoed voor hem af

Foto: G. T. van Opbroek

Het voorbeeld van de Gierzwaluw

Ten slotte mag aan de hand van een talrijk voorkomende 'cultuurvogel' ook nog wel even onderstreept worden hoe onbruikbaar de categorie 'gevoelige vogelsoort' in feite is. Het gaat om de Gierzwaluw: in de zomer een van onze talrijkste vogelsoorten. Het is heel leerzaam om in een artikel van W. van der Weijden in het Mededelingenblad van de Vogelwerkgroep Amsterdam (KNNV) van oktober 1973 te lezen, hoe gewijzigde bouw- en constructiemethoden van de daken en de dakbedekkingen in grote steden (en uiteraard ook elders) aan de Gierzwaluwen hun broedplaatsen kunnen gaan ontnemen. Van een rasechte 'cultuurvolger' zou de Gierzwaluw op deze wijze in korte tijd een 'gevoelige soort' kunnen worden. Het zoeken naar en het bevorderen van maatregelen voor het behoud van een nu nog talrijk voorkomende soort is een vogelbeschermingsactie van de grootste theoretische en praktische betekenis: in plaats van achteraan te sukkelen en anderen af te remmen, loopt de vogelbescherming voorop. In het geval van de Gierzwaluw zouden sommigen het misschien wel wat al te ver vooruit willen noemen, maar zelf vind ik het nu eens precies op tijd. En gelukkig zijn er in het Nederlandse natuurbeheer in toenemende mate gevallen bekend, dat de natuur- en vogelbeschermers nu eens **niet** achteraan kwamen. Dat zou ook zo kunnen gebeuren met het oog op het behoud van vele, nu nog betrekkelijk gewone 'gevoelige' vogelsoorten. Het gaat toch niet alleen om het behoud van de bijzondere soorten, die op het eerste gezicht alleen de liefhebbers en kenners aanspreken?

Moge de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels mede een stimulans geven tot de bestudering en het uiteindelijke behoud van de gewone, 'gevoelige' of niet 'gevoelige', vogelsoorten in het gelukkig nog rijk geschakeerde cultuurlandschap van Nederland.

● Prof. dr. K. H. Voous, Biologisch Laboratorium, Vrije Universiteit, Amsterdam